

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Eiropas Sociālā fonda projekta Nr. 9.1.2.0/16/I/001
“Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū”

**Pētījums par brīvības atņemšanas soda izpildes orientāciju uz
notiesāto nodarbināmības līmeņa celšanu un darba tirgus orientāciju
uz bijušo ieslodzīto integrāciju**

KOPSAVILKUMS

Izpildītājs:

Rīga, 2022

Saskaņā ar līgumu, kas 2021. gada 3. novembrī tika noslēgts starp SIA "Ernst & Young Baltic" un Ieslodzījuma vietu pārvaldi (turpmāk – IeVP), SIA "Ernst & Young Baltic" īsteno pētījumu par brīvības atņemšanas soda izpildes orientāciju uz notiesāto nodarbināmības līmeņa celšanu un darba tirgus orientāciju uz bijušo ieslodzīto integrāciju.

Pētījums tiek īstenots Eiropas Sociālā fonda līdzfinansētā projekta "Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū" Nr.9.1.2.0/16/l/001 ietvaros, kura mērķis ir sekmēt ieslodzīto un bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā un iesaistīšanos darba tirgū.

Pētījuma mērķi:

1. Izpētīt ieslodzījuma vietu darbības orientāciju uz bijušo ieslodzīto integrāciju darba tirgū, izvērtējot ar bijušo ieslodzīto integrāciju darba tirgū saistītos izaicinājumus, kā arī izpētīt ārvalstu pieredzi darba prasmju attīstīšanā ieslodzītajiem ieslodzījuma vietās;
2. Sniegt detalizētu novērtējumu pakāpei, kādā brīvības atņemšanas soda izpilde Latvijā ir orientēta uz ieslodzīto nodarbināmības līmeņa celšanu un sagatavošanu integrācijai darba tirgū pēc atbrīvošanas no soda izciešanas. Sniegt praktiski piemērojamas vadlīnijas IeVP rīcībai, kas vērsta uz mērķi – pēc iespējas lielāka bijušo ieslodzīto daļa, kas pēc iespējas īsākā laikā pēc soda izciešanas stājas darba attiecībās;
3. Sniegt detalizētu novērtējumu, kā darba tirgus ir orientēts uz bijušo ieslodzīto integrāciju (politekonomiskie uzstādījumi, tiesiskais regulējums, darba devēji u.c.). Balstoties uz novērtējumu, sniegt praktiski piemērojamas vadlīnijas IeVP, kā koordinators lomai uz ieslodzīto sagatavošanu integrācijai darba tirgū vērstas multisektorālas atbalsta sistēmas veidošanā un atbalsta sistēmas stiprināšanu;
4. Izpētīt ārvalstu pieredzi jebkurā profesijā noderīgo prasmju – darba prasmju (*soft skills; transferable skills*) attīstīšanai likumpārkāpējiem ieslodzījuma vietās, nodrošinot veiksmīgu pāreju uz darbaspēka sabiedrību. Balstoties uz pētījumā gūtajām atziņām, sniegt praktiski piemērojamas vadlīnijas IeVP par darba prasmju attīstīšanas un uzlabošanas metodoloģiju ieslodzījuma vietās, ņemot vērā Latvijas ieslodzījuma vietu un tiesiskā regulējuma specifiku.

Uzdevumi: Ieslodzīto motivācijas uzlabošana, izvērtējot iespēju un pozitīvo rezultātu gadījumā ieviešot stipendiju vai labumu piešķiršanas politiku ieslodzītajiem par dalību resocializācijas programmas pasākumos, palielināt nodarbināto ieslodzīto atalgojumu.

6. Sadarbības pilnveidošana starp valsts iestādēm.

Mērķis: Pilnveidot sadarbību un informācijas apmaiņas procesu starp valsts iestādēm (t.i. IeVP, NVA, VPD, sociālie dienesti u.c.) un jāveicina sadarbība ar nevalstiskām organizācijām, lai iegūtu datus ieslodzīto vajadzību precīzākai noteikšanai un lai sniegtu visaptverošu un individuāli pielāgotu atbalstu bijušajiem ieslodzītajiem. Attiecībā uz atbildīgo iestādi šādas datu bāzes vai vienotās datu sistēmas izveidē un uzturēšanā, mērķi (atvieglot darbu ar ieslodzītajiem, uzlabot informācijas kvalitāti) ir iespējams sasniegt neatkarīgi no tā kurš pārvalda attiecīgo datu bāzi, tas būtu atkarīgs no vairākiem faktoriem, piemēram, datu pieejamības, esošo materiāltehnisko nodrošinājumu, u.c., tāpēc būtu risināms atsevišķu diskusiju un analīzes ietvaros.

Uzdevumi: Informācijas iegūšanas, glabāšanas un apmaiņas procesu pilnveidošana starp valsts iestādēm (t.i. IeVP, NVA, VPD, sociālie dienesti u.c.), lai atvieglotu administratīvo slogu un darbinieku laiku intervējot ieslodzītos un veicot citas aktivitātes.

Pētījuma rezultātā uzskatām, ka, papildinot un pilnveidojot patreizējo iekšējo darba kārtību un piedāvātās iespējas ieslodzītajiem, ņemot vērā izvirzītos rīcībpolitikas mērķus un uzdevumus, būtu iespējams ievērojami uzlabot veiksmīgu bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā un darba tirgū.

Pētījuma ietvaros tika veikta ieslodzīto anketēšana, intervijas ar bijušajiem ieslodzītajiem, organizētas diskusijas ar atbildīgajām valsts institūcijām un komersantiem, kas nodarbina ieslodzītos, tika veikta Lietuvas Republikas, Zviedrijas Karalistes, Apvienotās Karalistes un citu valstu prakses analīze, kā arī tika izpildīti citi uzdevumi.

Kopumā pētījuma ietvaros ir secināts, ka ieslodzījuma vietās ieslodzītajiem ir pieejams plašs izglītības un citu resocializācijas programmu klāsts, kā arī ieslodzītajiem ir iespēja strādāt pie komersanta un apmeklēt Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) karjeras konsultācijas, kas ir uzskatāms kā pozitīvs faktors attiecībā uz bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā un darba tirgū.

Tomēr, analizējot ārvalstu pieredzi un veicot intervijas un fokusa grupas, ir identificētas vairākas atziņas un iespējamās pilnveides sfēras, lai palielinātu sniegto pasākumu efektivitāti attiecībā uz bijušo ieslodzīto integrāciju, no kurām būtiskākās ir aprakstītas šajā kopsavilkumā.

► Ieslodzīto individuālo vajadzību noteikšana.

Ieslodzīto vajadzību noteikšana spēlē būtisku lomu visā ieslodzītā resocializācijas procesā, jo, precīzi identificējot ieslodzīto individuālās vajadzības, ir iespējams izstrādāt resocializācijas plānu, kur ieslodzītais tiek iesaistīts tikai programmās, kas tam ir aktuālas, kā arī netiek tērēti līdzekļi iesaistot ieslodzīto programmās, kas potenciāli neatsvērtu ieguldīto darbu attiecībā pret šīs programmas ietekmi uz ieslodzītā integrāciju.

Analizējot ārvalstu praksi tika konstatēts, ka visās apskatītajās valstīs, liela uzmanība tiek veltīta katra ieslodzītā individuālo vajadzību noteikšanai, lai izstrādātu katram ieslodzītajam piemērotu resocializācijas plānu, kas tai skaitā ir vērsts uz turpmāko integrāciju darba tirgū (piemēram, informācija par ieslodzītā pieredzi, interesēm, u.c.), kas tiek izmantota, lai piemērotu atbilstošāko nodarbošanos cietumā. Galvenais mērķis ir lai katra ieslodzījuma vieta apzinās katra ieslodzītā vajadzības un ir spējīga izveidot režīmu, kas ir piemērots katra ieslodzītā individuālajām vajadzībām.

Piemēram, Zviedrijā ieslodzījuma vietā katram ieslodzītajam uzstāda konkrētus mērķus, kas tam ir jāsasniedz pirms ieslodzījuma laika beigām, papildus

ieslodzījuma laikā tiek izstrādātas individuāli sagatavotas vadlīnijas aktivitātēm, lai veiksmīgi atrastu piemērotu vakanci un noslēgtu darba līgumu.

Papildus ir vērts atzīmēt, ka būtisks elements ieslodzītā veiksmīgākai integrācijai ir ieslodzītā fiziskais un emocionālais veselības stāvoklis, kam pievērš lielu uzmanību Apvienotā Karalistē un Zviedrijā, nosakot ieslodzītā individuālās vajadzības. Attiecīgi, veselības problēmu laicīga identificēšana un darbs, lai risinātu šīs veselības problēmas ir svarīgs, izvērtējot ieslodzītā vajadzības.

Precīzi identificējot ieslodzīto vajadzības būtu arī iespējams izvairīties no situācijām kādas tika konstatētas veikto interviju laikā, kur ieslodzītajiem, piemēram, NVA sniegto konsultāciju rezultātā tiek piedāvāts iesaistīties aktivitātēs, kurās ieslodzītais veselības apstākļu dēļ nav spējīgs piedalīties.

Turpinot, attiecībā uz Latvijas praksi pētījuma ietvaros tika analizēts RVN instruments, kas tika atzīts kā efektīvs rīks nosakot ieslodzītā riska līmeni. Veicot RVN instrumenta jaunās redakcijas analīzi, netika analizēts, kā RVN instrumenta jaunā redakcija ir saistīta ar resocializācijas plāna sastādīšanu ieslodzījuma vietās.

Analizējot NVA ieteikumus secināts, ka NVA izstrādātie metodiskie ieteikumi darbam ar ieslodzītajiem kopumā tiek vērtēti pozitīvi, tie var sniegt palīdzību NVA darbiniekiem komunikācijā ar ieslodzītajiem, tomēr, NVA metodiskie ieteikumi tieši nekoncentrējas uz ieslodzīto individuālo vajadzību identificēšanu, metodiskie ieteikumi vairāk koncentrējas uz darbu ar dažāda tipa ieslodzītajiem, nevis to personīgajām vajadzībām, piemēram, ieslodzīto iespējām saistībā ar veselības stāvokli, pieeju dažādiem resursiem (piemēram, dators vai internets) un citiem aspektiem.

Papildus, lai gūtu pēc iespējas labākus rezultātus, iesakām NVA konsultācijas veikt jau nonākot ieslodzījuma vietā, attiecīgi identificējot ieslodzītā pieredzi un nosakot kādās izglītības programmās tos var iesaistīt, kā arī veikt atkārtotas konsultācijas soda izciešanas beigu daļā – sākot aptuveni 6 mēnešus pirms atbrīvošanas.

Lai realizētu ieslodzīto individuālo vajadzību noteikšanu, citās valstīs tiek pilnveidotas datu bāzes, kurās tiek apkopota dažādās institūcijās par

Uzdevumi: Papildināt izglītības programmu klāstu (papildinot ar programmās, kas atsaucas uz aktuālajām darba tirgus tendencēm i.e. datorprasmes), nodrošināt papildus teorētiskās un praktiskās nodarbības ar mērķi uzlabot personīgās un darba iemaņas, palielināt ieslodzīto skaitu, kas ir nodarbināti ieslodzījuma vietās.

3. Piemērotas ieslodzījuma vietu infrastruktūras nodrošināšana.

Mērķis: Ieslodzījuma vietu infrastruktūras uzlabošana, t.sk. uzlabojot ieslodzīto uzturēšanas apstākļus, nodrošinot nepieciešamo infrastruktūru efektīvai izglītības programmu nodrošināšanai, uzlabojot nodarbināšanai pieejamo telpu stāvokli, izveidojot infrastruktūru un nosacījumus, kas motivētu komersantus nodarbināt ieslodzītos ieslodzījuma vietās.

Uzdevumi: Ieslodzījuma vietu infrastruktūras uzlabošana, kā arī ieslodzīto uzturēšanas apstākļu uzlabošana.

4. Veselības un psihoemocionālo problēmu risināšana.

Mērķis: Veicināt atbalsta sniegšanu ieslodzītajiem, kas vērsts uz ieslodzīto psihoemocionālā stāvokļa un veselības stāvokļa uzlabošanu, t.sk. cīņu ar atkarībām, tādējādi, novēršot papildus šķēršļus ieslodzīto iesaistīšanai resocializācijas pasākumos. Tā kā cīņa ar atkarībām ir ilgstošs process, šādām darbībām būtu jau jāpievērš ieslodzītajam nokļūstot ieslodzījuma vietā.

Uzdevumi: Veselības un psihoemocionālo problēmu identificēšanas, izvērtēšanas pasākumu paplašināšana, laicīgas un visaptverošas palīdzības sniegšana, t.sk. psihologu palīdzība, cīņa ar atkarībām, u.c. Šis ieteikums galvenokārt koncentrējas uz jau esošo programmu pilnveidi, lai padarītu tās pieejamākas un efektīvākas.

5. Ieslodzīto motivācijas uzlabošana.

Mērķis: Veicināt ieslodzīto motivāciju iesaistīties resocializācijas pasākumos, t.sk. izvērtēt iespēju ieviest stipendiju vai labumu piešķiršanas politiku ieslodzītajiem par dalību resocializācijas programmas pasākumos, palielināt nodarbināto ieslodzīto atalgojumu.

saskarūšies ar grūtībām šajā procesā (atbildīgā institūcija – leVP, izglītības iestādes un komersanti);

- Palīdzība darba meklēšanas procesā ieslodzījuma vietā, iesaistot NVA un sociālās uzņēmējdarbības pārstāvjus (atbildīgā institūcija – leVP, NVA);
- Tikšanās ar darba devējiem vai “Karjeras dienu” pasākumu ieviešana/paplašināšana (atbildīgā institūcija – leVP);
- Ieteicamo aktivitāšu saraksts ieslodzītajam un praktiski ieteikumi, personas apliecinājošu dokumentu noformēšana un citu administratīvo jautājumu risināšana. Praktiskā palīdzība darba meklēšanas procesā pirms atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas, informējot par iestādēm un organizācijām, kuras sniedz palīdzību darba meklēšanas procesā un cīņā ar atkarībām (atbildīgā institūcija – leVP);
- Programmas “Dzīves skola – 3” satura paplašināšana (piemēram, budžeta plānošana, komunikācija ar darba devējiem, nodokļi, atalgojums un atalgojuma līmeņi, personas tiesības un pienākumi, dokumentu noformēšana, informācija par atbalstu pēc atbrīvošanas, utt.) un lielāka ieslodzīto skaita iesaistīšana daļēji šajā programmā (atbildīgā institūcija – leVP);
- Līdzgaitniecības vai “mentoringa” programmas ieviešana/paplašināšana (atbildīgā institūcija – leVP, VPD);
- Sadarbības paplašināšana ar ieslodzīto ģimenēm, plašāka ģimeņu iesaiste atbalsta pasākumos, psihologa individuālo konsultāciju nodrošināšana pēc iespējas lielākam ieslodzīto skaitam (atbildīgā institūcija – leVP).

2. Izglītības vai profesiju apgūšana.

Mērķis: Papildināt izglītības programmu klāstu, t.sk. neformālās izglītības programmu klāstu un palielināt ieslodzīto skaitu, kas tiek nodarbināti ieslodzījuma vietās. Svarīgi attīstīt ieslodzītā uzvedības korekciju jau no ieslodzījuma sākuma, piedāvājot apgūt izglītību, strādāt un piedalīties citos neformālās izglītības pasākumos vai pasākumos atbilstoši interesēm (piemēram, sporta nodarbības).

ieslodzītajiem pieejamā informācija. Piemēram, Apvienotajā Karalistē ir ilgtermiņa mērķis ir izveidot vienotu digitālo ieslodzīto uzskaiti, kuru nodrošinātu digitālās un tehnoloģiskās infrastruktūras uzlabojumi, apkopojot informāciju par ieslodzīto vienuviet, tostarp pat informāciju par emocionālo stāvokli, atkarībām, vispārīgo veselības stāvokli, sliktu stresa toleranci utt..

► **Sadarbība starp valsts iestādēm.**

Pētījuma ietvaros ir iespējams secināt, ka ieslodzīto resocializācijas procesā ir iesaistītas vairākas valsts iestādes (piemēram, NVA un leVP), kas, strādājot ar ieslodzītajiem, gūst vērtīgu informāciju par katru ieslodzīto, kas var spēlēt būtisku lomu ieslodzītā iesaistē dažādos resocializācijas pasākumos.

Tomēr, pētījuma ietvaros nav saņemta informācija par efektīvu informācijas apmaiņu un šīs informācijas izmantošanu citu iesaistīto iestāžu darbā. Piemēram, būtu vērtīgi, ja leVP būtu piekļuve NVA konsultāciju ietvaros saņemtajai informācijai un NVA darbinieku sniegtajiem ieteikumiem, kurus visaptveroši izvērtējot leVP varētu ņemt vērā resocializācijas plāna izveides procesā. Turpinot, ir secināts, ka NVA veikto konsultāciju ietvaros NVA darbinieki saņem vērtīgu informāciju par ieslodzītā psihoemocionālo stāvokli, interesēm un citiem aspektiem, kas ir noderīga informācija leVP darbā.

Turpinot, balstoties uz ieslodzīto psiholoģisko portretu un interesēm, NVA darbiniekam ir iespējams identificēt kādas izglītības programmas vai profesionālie virzieni būtu piemēroti ieslodzītajam. Tomēr, NVA darbiniekiem var būt ierobežota informācija par ieslodzīto izglītību, iepriekšējo pieredzi, personīgajiem apstākļiem un citiem aspektiem, kas ļautu sniegt karjeras konsultācijas un ieteikumus, ievērojot ne tikai ieslodzītā psiholoģisko portretu un intereses, bet arī ņemot vērā mūžizglītības aspektu, darba tirgus tendences noteiktajos valsts reģionos u.c.

Ja NVA un citām iesaistītajām iestādēm būtu piekļuve informācijai, kas ir pieejama pārējām iestādēm, tas ne tikai uzlabotu potenciālā resocializācijas plāna efektivitāti, bet arī būtiski atvieglotu attiecīgās iestādes darbu, sniedzot iespēju laiku ar ieslodzīto izmantot lietderīgāk, neveicot atkārtotas aptaujas par ieslodzīto pamatfaktu zināšanām (piemēram, par ieslodzītā apgūto izglītību un darba pieredzi (informāciju saņemot no VSAA, Izglītības un zinātnes ministrijas, Valsts izglītības satura centra).

Attiecīgi, lai atvieglotu informācijas apmaiņas procesu un lai iestādēm būtu iespēja datus efektīvi analizēt, ieteicams karjeras konsultāciju un/vai citu iestāžu veikto aktivitāšu rezultātā gūto informāciju apkopot vienotā sistēmā vai datu bāzē, kas būtu pieejama leVP darbiniekiem un citām iesaistītajām pusēm un kurā īpaša uzmanība tiktu arī vērsta uz to, kādas ir ieslodzītā individuālās vajadzības. Sadarbības uzlabošanai starp dažādām valsts institūcijām ir jāpilnveido pieejamo datu kvalitāte par ieslodzītajiem (piemēram, izglītība, darba pieredze, u.c.) un informācijas apmaiņas sistēmas.

► **Vienotas datu bāzes izveide.**

Atsaucoties uz iepriekšējo atziņu, vienotas vai integrētas datu bāzes izveide var tikt uzskatīta kā lielisks piemērs, atvieglotot ieslodzījuma vietas personāla darbu, jo tā vietā, lai sazinātos ar iesaistītajām iestādēm, ir iespēja visu nepieciešamo un precīzu informāciju saņemt no datu bāzes. Saņemot patiesu informāciju, ieslodzījuma vietas darbiniekiem būtu iespējams izveidot pēc iespējas efektīvāku resocializācijas plānu.

Augstāk minēto pierāda arī ārvalstu pieredze un citu valstu ilgtermiņa vīzija, piemēram, Zviedrijā un Lietuvā notiek informācijas apmaiņa starp dažādām valsts iestādēm. Savukārt Apvienotā Karalistē ilgtermiņa mērķis ir izveidot vienotu digitālo ieslodzīto uzskaiti, kuru nodrošinātu digitālās un tehnoloģiskās infrastruktūras uzlabojumi, apkopojot informāciju par ieslodzītajiem vienuviet, tostarp pat informāciju par emocionālo stāvokli, atkarībām, vispārīgo veselības stāvokli, sliktu stresa toleranci utt.

Turpinot, pilnveidotas ieslodzījuma vietas informācijas sistēmas, sekojot Apvienotās Karalistes piemēram, varētu tikt arī izveidota ar mērķi izstrādāt ieslodzītā resocializācijas plānu, kurā būtu iespējams izveidot veicamo darbu plānu un kontrolēt ieslodzītā progresu. Īpaši svarīgi būtu, ka šajā programmā būtu iespēja fiksēt vai uzskaitīt ieslodzītā sasniegtos rezultātus, tai skaitā, ja ieslodzītais atgrieztos ieslodzījuma vietā atkārtoti.

Tādejādi, izstrādājot vienotu datu sistēmu, leVP būtu iespēja:

- iegūt informāciju par ieslodzītā apgūto izglītību un darba pieredzi no attiecīgajām valsts institūcijām, kurām šī informācija ir pieejama

un dabu un vidi. KRIM:PROD ražotnēs tiek radītas darba vietas, kas paplašina uzskatus, stiprina pašapziņu un paver jaunas iespējas dzīvei bez noziedzības, turklāt darbības tiek veiktas tāpat kā nozarēs un darbnīcās sabiedrībā, nozares un profesionālu uzraugu uzraudzībā.

Jāatzīmē, ka darbinieku iesaistīšana ekonomiskajā darbībā jau atrodas ieslodzījuma vietā, kā piemēram, sniedzot iespēju ieslodzītajiem veidot dažādus priekšmetus vai arī iesaistīties restorāna darbībā, kur šos pakalpojumus vai preces ir iespēja saņemt jebkuram sabiedrības loceklim un šīs aktivitātes veido ienākumus ieslodzījuma vietai, paver ieslodzītajiem arī iespējas apgūt un darboties plašākā specialitāšu lokā (piemēram, grāmatvedība, projektu vadība, u.c. aktivitātes, kas ir neatņemama uzņēmuma sastāvdaļa).

Turpinot, ņemot vērā, ka 52% no respondentiem netiek nodarbināti ieslodzījuma vietā, jāpaplašina sadarbība ar darba devējiem, tai skaitā, sociālajiem uzņēmumiem, nodrošinot papildus darba vietas ieslodzījuma vietās.

► **Citas atziņas un ieteikumi jaunu instrumentu izveidē un esošo aktivitāšu pilnveidē.**

Attiecīgi, izvērtējot jau aprakstītās atziņas un ieteikumus kopā ar analīzi, kas ir veikta pētījuma ziņojumā, ir izvirzīti šādi rīcībpolitikas mērķi un uzdevumi:

1. Atbalsta programmu nodrošināšana.

Mērķis: Paplašināt ieslodzīto atbalsta programmu klāstu ieslodzījuma vietās un ārpus tām, nodrošinot to pielāgošanu ieslodzīto vai bijušo ieslodzīto vajadzībām un darba tirgus tendencēm.

Uzdevumi:

- Vajadzību noteikšana un atbalsta pasākumu precīzāka pielāgošana ieslodzītajiem, t.sk. ņemot vērā mūžizglītības aspektu (atbildīgā institūcija – leVP);
- Sadarbības uzlabošana ar izglītības iestādēm un darba devējiem, kas nodrošina ieslodzīto apmācības procesu vai nodarbināšanu ieslodzījuma vietās, t.sk. sniedzot palīdzību ieslodzītajiem, kas

plānotos ģimenes apmeklējumus, maršrutus uz un no pusceļa mājas (angl.: *half-way house*), darbu, izglītības iestādēm, māju u.c..

Attiecīgi, pētījuma ietvaros, analizējot gan minētos, kā arī citus, netieši motivācijas līmeni ietekmējošus instrumentus, ir secināms, ka šādu aktivitāšu pilnveide ne tikai veicina ieslodzīto veiksmīgāku integrāciju sabiedrībā un darba tirgū, bet arī motivē tos iesaistīties citās resocializācijas un izglītības programmās

► **Praktisko nodarbību pilnveidošana.**

Ir secināts, ka papildus teorētiskai izglītības apguvei, būtiska ir praktisko iemaņu apguve, kas ne tikai pilnveidotu ieslodzīto prasmes, bet arī uzlabotu ieslodzīto darba prasmes un motivētu tos tālākai attīstībai.

Ārvalstu pieredze sniedz dažādus vērtīgus padomus kā alternatīvi iesaistīt ieslodzītos praktiskās nodarbēs, tai skaitā arī ārpus izglītības programmu tvēruma:

1. Apvienotajā Karalistē ieslodzījuma vietās ieslodzītie ar darba pieredzi ēdināšanas jomā var strādāt cietuma ēdnīcā, lai turpinātu attīstīt esošās iemaņas;
2. Apvienotā Karalistē ir izveidoti vairāki labdarības projekti, kas ļauj ieslodzītajiem iegūt papildus pieredzi. Piemēram, ieslodzītajiem ir iespēja strādāt *The Clink* restorānos, strādājot virtuvē un apkalpojot klientus. *The Clink* ir labdarības organizācija, kas atbalsta ieslodzīto darbu pēc atbrīvošanas, apmācot viņus ēdināšanas jomā apcietinājuma laikā. Četri publiskie *Clink* restorāni jau darbojas cietumos visā Apvienotajā Karalistē.
3. Zviedrijā KRIM:PROD ir svarīga daļa no ieslodzījuma vietu un probācijas servisa aktivitātēm, kas ir veiktas, lai novērstu recidīva risku. Tas ir efektīvs instruments kā Zviedrijas darba vidē nodrošina ieslodzīto pilnveidi darba vidē, vārda tiešā nozīmē tos iesaistot darbā atrodoties ieslodzījuma vietā – KRIM:PROD. Proti, vairākās Zviedrijas ieslodzījuma vietās ir izvietotas darbnīcas, kurās ieslodzītie var strādāt radot dažāda veida produktus, kuri tālāk tiek pārdoti ieslodzījumu vietu pārvaldes izveidotā mājaslapā, kur tos var iegādāties jebkurš interesents. KRIM:PROD nodarbojas ar mehānisko rūpniecību, koksni un galdniecību, montāžu un iepakojumu, plastmasas rūpniecību, veļas mazgāšanu, grafiku un drukas apdruku, tekstilrūpniecību

(piemēram, VSAA, Izglītības un zinātnes ministrija, Valsts izglītības satura centrs);

- nodrošināt informācijas apmaiņas procesu ar NVA par personas apgūto izglītību pirms iestāšanās ieslodzījuma vietā, apgūto izglītību ieslodzījuma vietā, darba pieredzi pirms brīvības atņemšanas soda piemērošanas, darba pieredzi ieslodzījuma vietā, apgūtajām izglītības programmām ieslodzījuma vietā, personiskajām īpašībām vai galvenajām uzvedības traucējumiem;
- būtu iespēja nodrošināt informācijas apmaiņu elektroniskajā vidē par NVA sniegto pakalpojumu rezultātiem, piemēram, karjeras konsultāciju rezultātiem, kas sekmētu šīs informācijas laicīgai, pilnvērtīgai un visaptverošai analīzei ar mērķi izstrādāt vai pilnveidot resocializācijas plānus;
- pieklūt elektroniskā formātā statistiskai informācijai par ieslodzīto sasniegtajiem rezultātiem vai atskaitīšanas iemesliem no dalības izglītības programmā;
- būtu pieejama vispārīga statistiska informācijai no VSAA par bijušo ieslodzīto nodarbinātības statusu un ieņēmajiem amatiem.

Jāatzīmē, ka papildus ir jāizvērtē riski, kas ir saistīti ar datu aizsardzību un jānodrošina datu drošība.

► **Resocializācijas programmu (t.sk. izglītības) izvērtējums un aktualitātes novērtējums.**

Neatkarīgi no piedāvātā plašā izglītības un citu resocializācijas programmu klāstu, pastāv risks, ka šīs programmas var nesniegt maksimālu iespējamo labumu ieslodzīto resocializācijas procesā, ja šos programmu saturs ir novecojis, nav kvalitatīvs un neatbilst aktuālajām darba tirgus tendencēm un pieprasījumam.

Pateiz izglītības programmu novērtējumu veic Izglītības un zinātnes ministrija. Kā labs piemērs var tikt minēta Apvienotās Karalistes prakse, kur, lai saprastu vai piedāvātās programmas ir atbilstošas, tiek veiktas gan ārējās, ar likumu noteiktās pārbaudes, gan arī iekšējās - pašas cietumu pārvaldes veiktās pārbaudes.

Projekta ietvaros veicot bijušo ieslodzīto intervēšanu, daļa bijušo ieslodzīto atzina, ka, lai gan programmas (gan izglītības, gan resocializācijas) ir bijušas vērtīgas to vispārējā attīstībā, programmu kvalitāte nav bijusi tādā līmenī kā to ir pieprasījuši darba devēji, proti, darba devējam ir bijis no jauna jāapmāca attiecīgais ieslodzītais.

Attiecīgi, ja izglītības un resocializācijas programmu novērtējums tiktu veikts sekojot Apvienotās Karalistes piemēram, šādā veidā varētu nodrošināt pilnvērtīgāku esošo programmu pārbaudi un sniegt ieslodzītajiem augstas kvalitātes un aktuālākās izglītības programmas.

Tādējādi, ir ieteicams izstrādāt formālu procesu un kritērijus gan izglītības, gan resocializācijas programmu atlasei un novērtēšanai, kas nodrošinātu programmu atlasī, kuras būtu aktuālas darba tirgus tendencēm, ieslodzīto individuālajām vajadzībām un nostiprinātu mūžizglītības aspektu, piemēram, tiek ņemta vērā personas iepriekšējā pieredze un izvairītos no situācijas, kur resursi tiek tērēti tādu programmu sniegšanā, kas nesasniedz minētos mērķus.

► **Motivācijas celšana.**

Kopumā bijušie ieslodzītie pozitīvi vērtē ieslodzījuma vietā sniegto atbalstu un piedāvātās programmas (gan izglītības, gan resocializācijas), tomēr, neskatoties uz šo atziņu, ir izcelti arī aspekti, kurus ir iespējams uzlabot, piemēram, ieslodzīto motivācija.

Ja ieslodzītajam ir motivācijas trūkums, tad tas kalpos kā būtisks kavējošs faktors, savukārt, ja ieslodzītie būs motivēti, tā būs kā ļoti būtiska pozitīva iezīme potenciālo darba devēju acīs. Šī atziņa ir izskanējusi arī fokusa grupās. Turpinot, ja ieslodzītie nav motivēti (gan attiecībā uz darba motivāciju, gan motivāciju uzvedības korekcijai), tad pārējās resocializācijas programmas vai nu netiek izmantotas, vai nesniedz iespējami maksimālu pozitīvo atbalstu, jo motivācija ir būtisks faktors šo darbību veiksmīgai norisei.

Attiecīgi, esošo programmu pilnveide un jaunu programmu ieviešana nav pietiekams atbalsts veiksmīgā ieslodzīto resocializācijā, ja ieslodzītie motivācijas trūkuma dēļ šajās programmās neiesaistās vai arī iesaistās bez vēlmes un iedvesmas pilnveidoties.

Apvienotajā Karalistē ir ieviesti vairāki ieslodzītus motivējošie instrumenti, piemēram, izveidota apmaksas un iniciatīvu sistēma, kas paredz, ka ieslodzītajiem ir iespēja saņemt mazāk vai vairāk naudas līdzekļus atkarībā no tā vai ieslodzītais atsakās iesaistīties vai iesaistās dažādās resocializācijas pasākumos, apmācības un nodarbinātības programmās. Sarunā ar ekspertiem Apvienotā Karalistē, šis tika izcelts kā veiksmīgs motivācijas instruments, kas motivē ieslodzītus iesaistīties mācību procesā, strādāt ieslodzījuma vietā, utt..

Papildus tiešiem motivācijas līmeņa celšanas instrumentiem (piemēram, minētā apmaksas sistēma vai ieslodzījuma vietās jau pieejamās motivācijas līmeņa celšanas programmas), pētījumā ir arī aprakstīti veidi, kas netieši, sniedzot cita veida labumu ieslodzītajiem, var veicināt arī ieslodzītā motivācijas līmeņa celšanu, kā piemēram, **karjeras dienu ieviešana ieslodzījuma vietās**, kas tiek organizētas Apvienotajā Karalistē, kur darba devējiem ir iespēja tikties ar ieslodzītajiem - potenciālajiem darba ņēmējiem.

Šāda prakse ne tikai var veicināt ieslodzīto pēc iespējas drīzāku nodarbinātību izejot no ieslodzījuma vietas, bet varētu arī ieslodzītajam sniegt vispārīgu informāciju par esošo darba tirgu, darba tirgus tendencēm, tirgū pieprasītajām kvalifikācijām un darba prasmēm. Šādā veidā ieslodzītajam pašam ir iespējams apzināt sfēras, kas tiem varētu interesēt un/vai ir nepieciešams apgūt papildus, attiecīgi sniedzot ieslodzītajam “sataustāmu” mērķi uz ko tikties (nodarbinātību konkrētā vakancē), netieši motivējot ieslodzītus piedalīties piedāvātajās programmās, lai sasniegtu šo mērķi.

Papildus kā veiksmīgu prakses piemēru, netieši ceļot arī ieslodzīto motivācijas līmeni, var minēt Apvienotajā Karalistē praktizēto **atbrīvošanu uz pagaidu licenci** (ROTL), kur ieslodzītajiem, kuriem ir veikts pienācīgs riska novērtējums, ir iespēja tikt ārā no cietuma kamerām un nonākt īstās darba vietās. Tas ļauj ieslodzītajiem veidot uzticību un pierādīt sevi darba devējam, potenciāli iegūstot iespēju uzsākt pilnvērtīgu darbu pēc atbrīvošanas. Tas ir arī spēcīgs stimuls veicināt labu uzvedību cietumā.

Turpinot, Lietuvā un Zviedrijā ir ieviesta resocializācijas programma **pusceļa mājas** (angl.: *half-way house*), kur ieslodzītais pirms atbrīvošanas tiek iesaistīts intensīvā programmā, kuras ietvaros tiek sagatavots darāmo lietu plāns, kas nosaka iknedēļas uzdevumus, nodarbošanos (darbs, izglītība, apmācības),